

Watergraafsmeer

de geschiedenis van een polder

door J.H. Kruizinga

Watergraafsmeer

de geschiedenis van een polder

door J.H. Kruizinga

1971

uitgeversmij. v/h Buijten & Schipperheijn
Amsterdam
uitgeversmij. Repro-Holland
Alphen aan den Rijn

Hier over 't veerijk veld, zo zeer
Verheft zijn hoog gesteege kruinen;
Het ruime Meer, dat prat en fier
Zijn hollen boezem ziet ontslagen
Van 't zeenat, dat, met woest getier,
Zijn ouden erfgrond zoekt te knagen
Door dijken veilig afgeweert
Opdat geen vloed zijn welvaart deert."

De ramp van 1651

Waarschijnlijk zijn de zeegoden van dit gedicht op de hoogte gekomen, want op 5 maart 1651 deden zij een verwoede aanval op de Diemerdijk. En met succes! Binnen enkele uren ontstond er een gat van vijf en twintig voet, waardoor "het zeenat" zich juichend een weg baande. De doorbraak veroorzaakte met recht een paniek in Watergraafsmeer. Het mocht een wonder heten dat slechts vijf mensen w.o. twee kinderen verdronken. Al het vee viel als slachtoffer van de waterwolf, die ook alle "plantagiën, lusthoven en enige kostelijke gebouwen" vernielde. "De eygenaars moesten zich een jaar vergenoegen om hun speeltuynen en Landen alleen met Schuytjes te mogen bezichtigen."

Daar lag het Watergraafsmeer weer net als voor 1629; alleen de dijken herinnerden aan een periode van droogmaking.

De Meerbewoners zaten echter niet bij de puinhopen neer. Zij kregen steun van de hoofdstad en maalden voor de tweede maal het Watergraafsmeer droog, "hoewel het voor onmogelijk gehouden werd." Op 15 juli 1652 trok een feestelijke optocht door de Meer. De Amsterdamse burgemeester Nicolaas Jansz. Corver, Hoofdingeland van Watergraafsmeer, vergezeld van Dijkgraaf en Heemraden, inspecteerden het resultaat van de droogmaking. De Amsterdamse Schutterij zette het geheel luister bij en de oude en nieuwe bewoners sloten zich achter de autoriteiten aan. Een dichter uit die dagen uitte zich daarover o.a.:

"Oude Meer gij zijt herrezen
Uit dien wilden watervloed
'k Wil van U bewoner wezen
Want Uw landstreek is zoo goed."

Een gehele overstroming van de Meer is nu niet meer mogelijk, omdat er stalen deuren voor de viaducten in de Kruislaan, in de Molukkenstraat en in de dijk van de Molenwetering zijn aangebracht.

Amstels Parady's

Binnen enkele jaren was de Meer opnieuw in een lusthof herschapen Langs Kruislaan en Middenweg verrezen buitenplaatsen, pleziertuinen en hofsteden, die allen met hun naam de Meer eer aan deden. We denken b.v. aan Meerlust, Zomerlust, Vrijheit Blijheit, Meergenoegen, Weltevreden, Laanzigt, Welgelegen, Vrederust e.a. De grootste buitenplaatsen en hofsteden

waren Reigersburg, Middenmeer, Starrenbosch, Leeuwenrust, Maanenburg, Zomerlust (aan de Kruislaan), Middenhof, Belvédère, Vredenburg (aan de Schagerlaan), Frankendael, Buitenzorg, Ceulen, Rozenburg en Voorland (aan de Middenweg).

Van de ongeveer veertig buitenplaatsen is alleen Frankendael overgebleven. De anderen zijn in de Franse tijd voor een appel en een ei verkocht of in onze tijd (we denken aan Rozenburg en Voorland) gesloopt voor de aanleg van wegen of andere terreinen (o.a. Nieuwe Oosterbegraafplaats).

De Meer bezat vier herbergen, n.l. die aan de Maliebaan, het Rechthuis, de Schulp en Rozendael (aan de Ringdijk, bij de vroegere Pauwenlaan).

Bij het Rechthuis werden de vonissen uitgesproken, over hen, die zich in de Meer misdragen hadden. Die straffen vielen toentertijd niet mee!

Zo werd, om een voorbeeld te noemen, "Jan Simonsz, van Amsterdam, oud 52 jaren, varensman, zedert voorlede Alderheyligen alhier gekomen", wegens het stelen en slachten van nuchtere kalven ter dood veroordeeld. Hij had getracht de bouten te verkopen bij de Heer François de Vicq, notabene Baljuw van Watergraafsmeer! Hij liep daardoor "in de armen van de politie" en enkele dagen later hoorde hij op het Rechthuis het volgende onaangename bericht: "Mijne Heren van den Gerechte van Watergraafsmeer, gehoord den criminelen eysch van Ed. Heer François de Vicq, Baljuw, condemnieren Jan Simonsz, met de koorde gestraft te werden, dat er de dood navolgt" (6 juli 1693).

De volgende dag hing het lijk van Jan Simonsz, op de Volewijk, benoorden het IJ, aan de galg.

Iets over een vrouwelijke dievegge: Jannetje Thomas van Mook, oud 25 jaar, "gedient hebbende" bij Rijk Pieterz. in de Watergraafsmeer, stal, toen de zuster van Rijk Pieterz. uit melken was en de knecht "te bedde lag", de linnenkast leeg, te weten: drie rokken, drie schorten, een jak, twee paar kousen, een rijglijf, een boekje met zilverbeslag, een zilveren oorijzer, een hembtrok met silvere knopen, vijf hembden, vijf schorteldoeken, een borstrok, een paar mouwen, zeven neusdoeken, vier kroblappen (servetten), zestien mutsen en een paar pendants (vazen). Zij werd op 29 oktober 1700 veroordeeld om aan de kaak te staan met een brief op de borst, waarop stond "Huys Diefvegh". Daarna werd zij binnens-kamers geselsd en voor zes jaren uit de Meer verbannen.

Allerlei keuren werden uitgevaardigd, waaraan de toenmalige Meerbewoners zich hadden te houden.

Bedelen binnen de Ringdijken, het laten loslopen van honden, het vangen van nachtegallen, het clandestien slachten, het "beledigen" van zwanen, het te licht bakken van brood, het te snel rijden langs "'s Heren wegen" was verboden. Op alle (betrapte) overtredingen stonden boeten, die varieerden van verbanning uit de Meer tot het betalen van geldsommen. Dat Watergraafsmeer in de glorie-tijd (17e en 18e eeuw) veel bezoekers trok, blijkt o.a. uit het feit, dat Rembrandt er heeft rondgezworven en getekend. In het Rembrandthuis in de Jodenbreestraat vinden we daarvan vele prachtige voorbeelden.

Sport en ontspanning

De Meerbewoner, hetzij van hofstede, buitenplaats of “burgerhuis” trok in zijn vrije tijd naar de Maliebaan (de laan evenwijdig aan de Kruislaan bij de Middenweg en eindigende bij de dwarstocht) om daar te kolven, te maliën, of later het “blindhardlopen” te bekijken. Er waren ook klos- en beugelbanen, waar eveneens het balslaan werd beoefend. Vooral de beugelbaan was in trek. Volwassenen gooiden, kinderen sloegen met een slaghout een houten bal door de beugel. Onderstaand gedichtje zegt daarvan:

“In het midden staat de beugel
Die met een gestaelde vleugel
Vast geplant is in der eerd
En aan alle kanten keert.
Grote met haer grote stelen (armen)
Kunstigh door den beugel spelen
Maer de kleyntjes in 't ghemeyn
Bruyken spaentjes kort en kleyn.”

Hoewel de Watergraafsmeerse Maliebaan niet zo groot was als die in Utrecht en Den Haag, was zij toch zo mooi, dat de dichter Tijsens haar “de parel van de Meer” noemde en verzekerde dat “daer Amstels frisse jeugd haer kragt en kunst deed blijken”.

In 1842 was er van de Maliebaan en het Maliehuis niets meer over. De kolfbanen hielden het wat langer uit en bij de herberg Rozendaal bleef er een bestaan tot 1891. 's Winters werd de schaatssport op de tochtsloten of op de Amstel beoefend en dan gleden de ijsschuitjes van de Munt tot het Sweynsrak (de Omval).

's Zomers keken velen ook naar het Admiraalzeilen op de Amstel of voeren met “rondtocht-schuitjes” door Amstel en grachten.

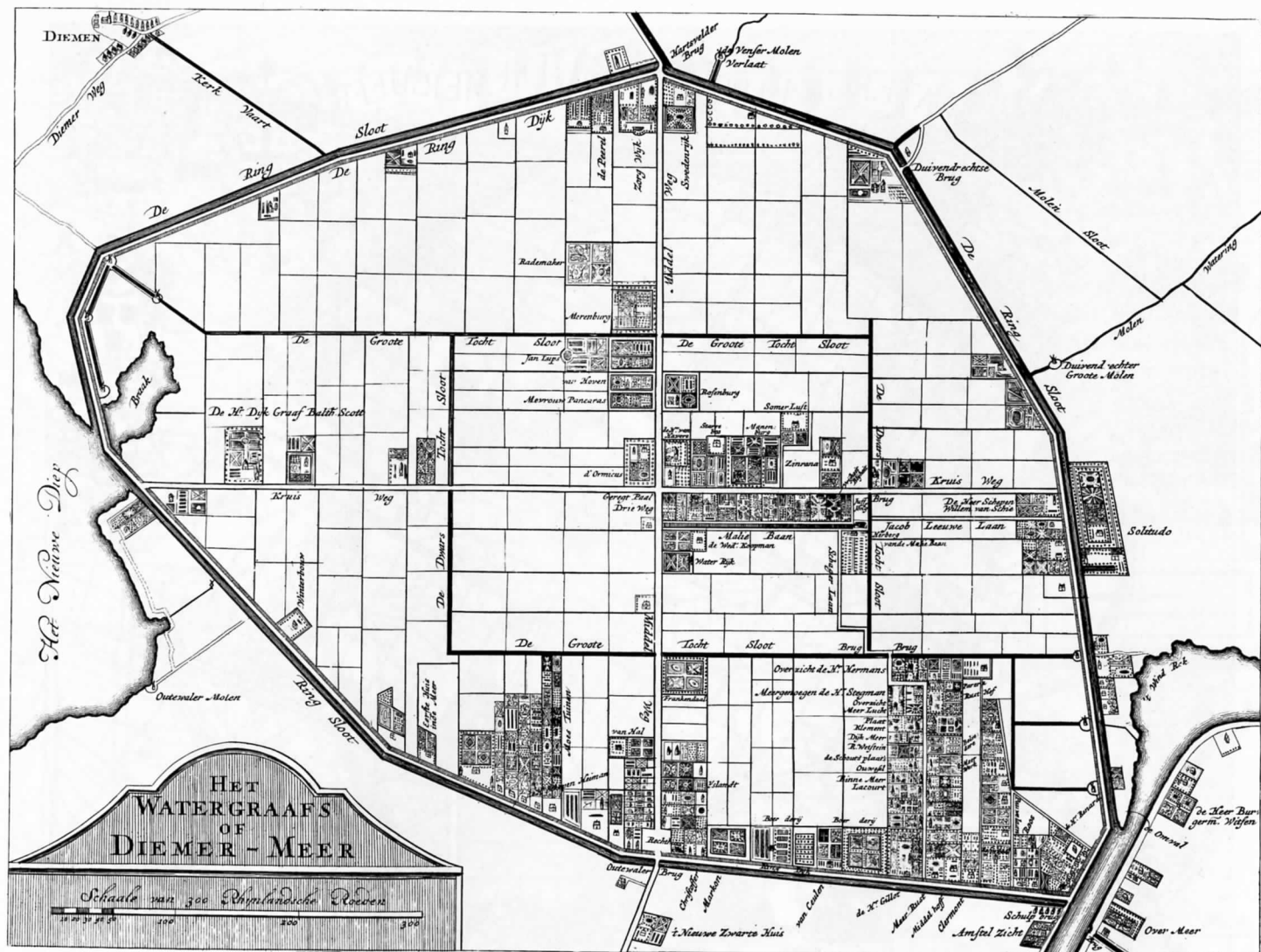
Vele Meerbewoners waren trouwe bezoekers van de schouwburg. Dit gebeurde vooral op maandag en zaterdag, welke dagen de ambtslieden als rustdagen beschouwden. Enkele oude gebruiken zijn tot de twintigste eeuw in zwang geweest. We bedoelen dauwtrappen, luilak en het vieren van Pinksterdrie.

Uit die tijd dateert nog het schone lied:

“Ben je met je moeder naar de Meer geweest?
Vort jou lelijkerd, Vort jou lelijkerd!
Ben je met je moeder naar de Meer geweest?
Vort jou lelijk beest! ”

en:

“Och Moeder waar is Jan?
Jan die is naar de Meer
Al met zijn beste pakkie an
En dat in dat smerige weer
Och moeder waar is Jan? ”

6. Plattegrond van de Watergraafsmeer in de 18e eeuw, getekend door Gerrit Drogenham, in koper gebracht door Daniël Stopendaal (1725). Duidelijk zijn de Kruislaan en de Middenweg te onderscheiden. Onderaan de Oetewalerweg, thans Linnaeusstraat; rechts de Amstel en 't Wind Rak (Omval).

25. De beroemde Maliebaan (de tegenwoordige Van 't Hofflaan) met op de achtergrond het Maliehuis in de 18e eeuw. Naar een kopergravure van Daniël Stopendael in *Het Verheerlijkt Watergraafs- of Diemer Meer*, 1725.